

نگرشی بر

اصول و مفاهیم مقدماتی علوم جرم شناختی

تألیف:

دکتر علیرضا میلانی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه	: میلانی، علیرضا،
عنوان و نام پدیدآور	: نگرشی بر اصول و مفاهیم مقدماتی علوم جرم‌شناختی / تالیف علیرضا میلانی.
مشخصات نشر	: تهران: مجد، ۱۳۹۶.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۸۴۱-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: جرم‌شناسی
موضوع	: Criminology
رده بندی کنگره	: HV ۶۰۲۶/ف۲م۹ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی	: ۳۶۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۸۲۰۲۰۵

هر سونه تکثیر کاملاً، یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
موارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

نگرشی بر اصول و مفاهیم مقدماتی علوم جرم‌شناختی

تالیف: دکتر علیرضا میلانی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۶ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ: سوره منحصراً «مجد» است.

دفتر مرکزی: مجد:

تهران، میدان انقلاب تقاطع خیابان منیری جاوید و شهید ای ژاندارمری، پلاک ۵۷ طبقه پنجم

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۹۵۰۳۸ - ۶۶۹۶۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۸۴۱-۲

ISBN: 978-600-193-841-2

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۹۹، طبقه دوم: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید میرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

Telegram: me/majdlaw

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۳	تاریخچه علوم جرم شناختی
۲۳	فصل اول: مکاتب جرم شناسی محیط محور
۲۳	مبحث اول: محیط جغرافیایی
۲۴	گفتار اول: بررسی دیدگاه گری
۲۴	گفتار دوم: بررسی دیدگاه کتله
۲۹	مبحث دوم: محیط اجتماعی
۲۹	گفتار اول: بررسی دیدگاه لاکاسانی و گارو
۳۰	گفتار دوم: بررسی دیدگاه تارد
۳۵	فصل دوم: مکاتب جرم شناسی تشخیصیت محور
۳۵	مبحث اول: جرم شناسی ابتدایی
۳۹	مبحث دوم: دیدگاه پیناتل
۴۲	مبحث سوم: دیدگاه فردسون
۴۶	مبحث چهارم: رویکردهای روان شناختی
۴۹	فصل سوم: مکاتب جرم شناسی فرهنگ محور
۴۹	مبحث اول: ساترلند و نظریه معاشرت ترجیحی
۵۵	مبحث دوم: بررسی دیدگاه سلین
۵۷	مبحث سوم: مکتب شیکاگو
۶۵	فصل چهارم: مکاتب جرم شناسی خرد محور
۶۶	مبحث اول: بررسی دیدگاه متزا
۶۸	مبحث دوم: بررسی دیدگاه هیرشی
۷۲	مبحث سوم: جرم شناسی راست محافظه کار
۷۳	گفتار اول: نظریه پنجره‌های شکسته
۷۶	گفتار دوم: نظریه تسامح صفر
۸۵	فصل پنجم: مکاتب جرم شناسی ساختارگرا
۸۵	مبحث اول: نظریات مبتنی بر فشار اجتماعی
۸۶	گفتار اول: بررسی دیدگاه دورکیم
۹۰	گفتار دوم: بررسی دیدگاه مرتون (نظریه اهداف و وسایل)

- ۹۴..... گفتار سوم: بررسی دیدگاه آلبرت کوهن
- ۹۵..... گفتار چهارم: بررسی دیدگاه کلوارد و اوهلین (فراوانی و فرصت‌ها)
- ۹۷..... مبحث دوم: نظریات واکنش اجتماعی
- ۹۸..... گفتار اول: نظریه برجسب زنی
- ۱۰۶..... گفتار دوم: جرم شناسی انتقادی یا رادیکال
- ۱۰۷..... بند اول: نظریه جرم شناختی مارکسیست
- ۱۰۸..... بند دوم: نظریه جرم شناختی فمینیست
- ۱۱۳..... گفتار سوم: نظریه جرم شناختی پست مدرن
- ۱۱۹..... فصل ششم: پیشگیری و انواع آن
- ۱۲۰..... مبحث اول: پیشگیری کنشی
- ۱۲۰..... گفتار اول: پیشگیری وضعی
- ۱۲۱..... گفتار دوم: پیشگیری‌های اجتماعی
- ۱۲۲..... گفتار سوم: پیشگیری شد مدار
- ۱۲۵..... مبحث دوم: پیشگیری واکنشی
- ۱۲۵..... مبحث سوم: پیشگیری بر مبنای مدل پزشکی
- ۱۲۶..... مبحث چهارم: نگاهی بر پیشگیری در نظام کیفری ایران
- ۱۳۱..... فصل هفتم: بزه دیده شناسی
- ۱۴۳..... منابع و مآخذ

مقدمه

جرم حاصل برآیند و تضارب یک شخصیت، در یک وضعیت است لذا در تحلیل چرایی وقوع جرم هم باید به شخصیت مجرم و هم وضعیتی که در آن مرتکب جرم شده است توجه شود. بررسی شخصیت، ابعاد بسیار پیچیده‌ی زیست شناختی، روان شناختی و غیره دارد و در بررسی وضعیت نیز از محیط طبیعی تا فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی و سیاسی عمده، خالت مستقیم در فرآیند تحقق بزه می‌توانند داشته باشند. موضوع جرم‌شناسی همانگونه که از عنوان آن برمی‌آید، مطالعه علمی علل جرم است که در مفهوم موسع خود، به مطالعه پدیده‌های آسیب‌شناسی اجتماعی^۱ یعنی انحراف یا کجروی نیز می‌پردازد.

جرم‌شناسی یا بزه‌شناسی عبارت است از بررسی علمی پدیده مجرمانه؛ این پدیده صرفاً مفهومی جرم شناختی است و به دو صورت مثبتی می‌گردد یا به صورت فعلی یا بطور ترک فعل.^۲

بنابراین علاوه بر آن دسته از رفتارهایی که در این حقوق کیفری یعنی مقررات جزایی دارای حکم خاصی هستند در بحث جرم‌شناسی مورد توجه قرار می‌گیرند، هر انحرافی که در قانون فاقد کیفر و مجازات باشد اما نظم عمومی را مختل نماید نیز داخل در قلمرو جرم‌شناسی می‌باشد که در اینجا با پدیده انحراف سروکار داریم.^۳

۱- Sociology of Deviance – Social pathology یا همان آسیب‌شناسی اجتماعی، به مطالعه حالت‌هایی می‌پردازد که بیشتر دلالت بر ناسازگاری اجتماعی دارد تا بر ارتکاب جرم. ولی تداوم آن حالت‌ها نیز منجر به ارتکاب جرم خواهد شد.

۲- ترک فعل آن است که از یک انسان به منظور تخطی از اوامر مقنن سر می‌زند؛ و فعل نیز یعنی رفتاری که نهی مقنن را نقض می‌کند.

۳- شایان توجه است در سیاست جنایی پدیده مجرمانه از دو جهت قابل بررسی است یکی از بعد مجرمانه یعنی جرم و دیگری از بعد جامعه‌شناسی یعنی کژمداری یا انحرافهایی که از حیث اجتماعی دارای پاسخ است اما مشمول حقوق جزا نمی‌باشد. در سیاست جنایی از هر دو جهت؛ برخلاف هنجار اجتماعی رفتار کردن و دور شدن و پشت کردن به قاعده و هنجار اجتماعی وجه اشتراک آنها است ولی وجه افتراق آنها این است که جرم دارای پاسخ

جرم‌شناسی علم شناخت پدیده مجرمانه یعنی علل تکوین جرم و خصوصیات چگونگی ارتکاب جرم و دانش شناخت علل و عوامل ارتکاب و ماهیت جرم است. جرم‌شناسی به تنهایی به بررسی علمی جرم می‌پردازد، ولی در آسیب‌شناسی هر گونه عملی که مغایر نظم عمومی باشد بررسی و مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

زمانی که صحبت از جرم میشود دو نگاه عمده نسبت به جرم وجود دارد یکی ناظر برویکرد حقوق کیفری و دیگری ناظر بر رویکرد جرم‌شناختی است.

رویکرد حقوق کیفری شامل رشته‌های مطالعاتی می‌شود که جنبه دستوری یا امرانه داشته و بستنی بر قاعده و قوانین و مقررات هستند و بشدت از اصل قانونی بودن جرائم و مجازاتها بر روی میکنند لذا با مفهوم انحراف یعنی رفتار مذموم اجتماعی که جرم‌انگاری نشده کاری ندارد. اینکه جرم و انحراف با هم ارتباط دارند، اما از لحاظ مفهومی فرق می‌کنند. اولاً نرم ساخته و پرداخته قانون می‌باشد، ثانیاً دارای ضمانت اجرای موضوعه می‌باشد و ثالثاً این ضمانت اجرا توسط دولت اجرا می‌شود. اما انحراف مفهومی اخلاقی - اجتماعی است که بیشتر خدمت عمومی را به دنبال دارد، یعنی دارای ضمانت اجرای عملی و موضوعه نمی‌باشد. علوم کیفری، خو دارای رشته‌ها و زیر شاخه‌هایی است. این رشته‌ها شامل حقوق جزای عمومی و اختصاصی، آیین دادرسی کیفری میشود. (حقوق جزای شکلی و ماهوی)

اما رویکرد دوم، رویکرد علوم جرم شناختی، (جرم‌شناسانه) است. این علوم تابع هنجارهای قانونی خاصی نیست. به عبارت دیگر، علم جرم شناختی، قانونگرا نبوده و تابع اصل قانونی بودن جرائم و مجازاتها نمی‌باشد.

از این رو علاوه بر جرم به مقوله انحراف نیز می‌پردازد زیرا هر دو آنها تاهنجاری محسوب می‌شوند و باید سراغ آسیب‌شناسی رفت تا هر دو نوع تاسنجاری، تحت پوشش قرار دهد لذا در علوم جرم شناختی، قاعده هنجاری و تقنینی وجود ندارد. پس علوم جنایی

→

اجتماعی که همان کیفر است می‌باشد در حالی که پاسخ انحراف و کژمداری، سرزنش اجتماعی است و بعد غیر کیفری دارد و (در جرم‌شناسی پدیده مجرمانه رفتارهای مثبت و منفی است که دارای ضمانت اجرای کیفری است). برای مطالعه بیشتر رک نجفی ابرندآبادی، دکتر علی حسین، مباحثی در علوم جنایی (تقریرات دکتر نجفی ابرند آبادی).

علیرغم شباهت‌های زیاد نظام‌های کیفری در شکل و محتوا، علومى هستند که جنبه داخلی و ملی دارند زیرا در علوم جنایی از ارزشهایی صحبت و حمایت می‌شود که از یک کشور به کشور دیگر متفاوت است.

علوم جنایی، مجموعه‌ای از رشته‌های مطالعاتی است که موضوع آنها «جرم» و بررسی آن از نظر قوانین و مقررات کیفری است. به عبارت دیگر علوم جنایی رشته‌ای دستوری و هنجاری است و مبتنی بر قواعد و مقرراتی است که مقنن تهیه کرده و بر اساس آن جرم از غیر جرم تفکیک می‌شود و جنبه‌های مختلف عمل مجرمانه با توجه به تنظیم و تسبیت آنها در قوانین و مقررات کیفری، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در علوم جرم‌شناختی نیز موضوع مطالعه «جرم» است ولی در این رشته ماهیت و علت‌شناسی جرم مورد توجه قرار می‌گیرد. در واقع در این رشته به دنبال یافتن پاسخ این سوال هستیم که چرا یک عمل مجرمانه از جانب یک فرد ارتکاب می‌یابد. پس این علم در واقع علم علت‌شناسی جرم است که علت‌شناسی جایست نیز نامیده می‌شود. بنابراین در علوم جرم‌شناختی یا جرم‌شناسی، ماهیت و سبب و عوامل ارتکاب جرم از جنبه‌های مختلف بررسی می‌شود.

علوم جرم‌شناسی، علوم شناسایی جرم و علوم کیفری جرم هستند. بنابراین علت‌شناسی تابع مرز و حدود سیاسی نیست. چون روشهای علمی در رای علت‌شناسی، جنبه جهانی دارند.^۱

جرم‌شناسی بدنبال عدم کارائی حقوق کیفری کلاسیک در مقابله پدیده بزهکاری بوجود آمد و علی‌رغم اعمال مجازات‌ها، پدیده بزهکاری و جرم سیر صعودی خودش را طی کرد. همین امر سبب شد که حقوق‌دانان و دانشمندان حقوق کیفری به این فکر افتادند که سوای مواد قانونی، به مطالعه سیر صعودی جرم نیز بپردازند.

علوم جرم‌شناسی شاخه‌های گوناگونی نیز دارد:

۱) جرم‌شناسی نظری (عمومی، تئوری)

۱ - لذا جرم‌شناسی جنبه جهانی دارد. بدیهی است که ممکن است جرم‌شناسی در ایران علت‌شناسی جرایمی را بررسی کند که در ترکیه جرم نباشد ولی در همان کشور یک سلسله اعمال دیگر جرم است. پس موضوع جرم‌شناسی، جرم است و نوع آن تفاوت نمی‌کند.

(۲) جرم شناسی عملی (کاربردی، بالینی)

در جرم شناسی نظری، با تئوری‌ها و نظریات عمده جرم شناسی سروکار داریم. موضوع جرم‌شناسی عمومی عمدتاً هماهنگ کردن، مقایسه، تطبیق، مقابله و ترکیب نتایجی است که از علوم دیگری که با جرم سروکار دارند بوجود می‌آید. به عبارت دیگر، جرم‌شناسی عمومی نتایج رشته‌های دیگر را در برخورد با جرم هماهنگ کرده و به صورت اصول کلی ارائه می‌کند.

حال آنکه در جرم شناسی بالینی، این اصول و نظریات را نسبت به مجرم و موضوع مورد مطالعه، اعمال می‌کنیم که با توسل به داده‌های رشته‌های مختلف و به ویژه با الهام از الگوریسمی اقدام می‌کند و هدفش رفتار متناسب با جرم و برخورد با مجرم برای شناخت جرم و مجرمین و در نهایت اصلاح و درمان و بازپروری آنها می‌باشد، درست مثل یک پزشک که ابتدا بوسیله معاینه، بیماری را تشخیص می‌دهد و بر آن اساس تجویز دارو می‌کند، جرم‌شناسی نیز نیز ابتدا با توجه به امکاناتی که در اختیار دارد، که عمدتاً از طریق مطالعه مجرمینی است که در زندانها نگهداری می‌شوند، پرونده شخصیت را تشکیل می‌دهد و با توجه به آن و حدس و گمان نوع درمان را تعیین می‌کند.

در کنار این تقسیم‌بندی، جرم شناسی اختصاصی را داریم. یعنی مطالعه جرم از زوایای مختلف (زیست شناسی، روانشناسی، و...) بدین ترتیب جرم شناسی اختصاصی شامل جامعه شناسی جنایی، روانشناسی جنایی، سیاست شناسی جنایی و انسان شناسی جنایی می‌شود.

جوامع بشری به منظور تضمین ارزش‌ها و پاسداری از جامعه خود و ادامه حیات اقدام به قانون گذاری می‌نمایند ولی همواره در مرحله اجرا اقلیتی از مردم در مقام مقاومت در مقابل قواعد مذکور بر می‌آیند و در نتیجه جامعه هم برای حفظ و برپایی از ارزشهای اساسی تقنینی خودش، واکنشی که عموماً قهر آمیز نشان می‌دهد لذا

هر جامعه‌ای که تشکیل می‌شود از لحاظ حقوق کیفری دوره و سیکلی دارد که اصطلاحاً دوره جنائی نامیده می‌شود چرا که جامعه برای حفظ خود و مردم و تأمین امنیت و سایر نیازمندیهای اساسی مردم نیازمند وضع یک سلسله قوانین و مقررات می‌باشد.^۱

۱ - نجفی ابرند آبادی، دکتر علی حسین، جزوه تقریرات درس تاریخ تحولات کیفری (کلیات سیاست جنایی) تهیه و تنظیم ناصر قاسمی ۷۱-۱۳۷۰

دوره اول: مرحله وضع و وجود ارزش^۱

دوره دوم: دوره نقض ارزش مقررات^۲

دوره سوم: دوره واکنش جامعه^۳

علوم جرم شناسی در هر سه مرحله وارد شده و با ارائه دیدگاه‌های خود سبب غنا و کارآمدی بیشتر حقوق کیفری در این خصوص میشود. طبیعتاً دیدگاه‌های جرم شناسی نسبت به پدیده مجرمانه نه کاملاً صحیح و نه کاملاً نادرست هستند. هر یک از اینها جزئی از حقیقت را پوشش میدهند و طبیعتاً هر یک کاستی‌هایی نیز در خود دارند.^۴

در جرم شناسی دیدگاه‌های بسیار متنوعی در خصوص چرایی ارتکاب جرم وجود دارد و باید توجه کرد که هیچ کدام صد در صد مردود یا مقبول نیستند و در هر یک رگه‌هایی از حقیقت دیده می‌شود. دیدگاه‌های جرم شناسی عموماً مبتنی بر مطالعات تجربی و موردی بوده و احتمال خطا در آن احتمال است. به عقیده نگارنده زمانی میتوان نظریه ای را

۱- این قانون و ارزش گذاری به تبع نیازی است که در جامعه احساس می‌شود و به دنبال خود لزوم ضمانت اجراء را مطرح می‌نماید. در این هنگام عده‌ای که از این مقررات غافل گردیده و آنرا نقض می‌کنند.

۲- این تحمل یا جرم است که ضمانت اجرای کیفری را به دنبال خواهد داشت و یا انحراف است که ضمانت اجرای اخلاقی و تقبیح عامه مردم را در پی دارد هرچند که ممکن است هم انحرافات به تدریج و همزمان با تحولات جامعه ما خود نوعی بزه و جرم محسوب گردد.

۳- دوره واکنش جامعه دو شکل دارد.

الف: واکنش در جوامع اولیه: که در این حالت تمامی جامعه واکنش نشان داده و سودشان تمام مجازات متخلف می‌گردند. این قسم را می‌توان واکنش سازمان نیافته، طبیعی یا خودجوش نامید.

ب: واکنش در جوامع پیشرفته: این عکس العمل خود دو مرحله دارد:

(۱) محاکمه متهم (عدالت کیفری)

(۲) اعمال تصمیم قضایی (ضمانت اجرای کیفری) برای مطالعه بیشتر رک دکتر نجفی ابرند آبادی، علی حسین، همان مآخذ و لازرژ، کریستین، مترجم، دکتر نجفی ابرند آبادی، علی حسین، درآمدی به سیاست جنایی چاپ اول.

نشر میزان بهار ۱۳۸۲

۴- به علت تنوع مجرمان و ویژگی‌های هر مجرم و تنوع رویکردهای مطالعاتی نسبت به هر جرم مکتب یا آموزه وجود دارد. اما در درون هر یک از این جرم‌شناسی‌های اختصاصی آموزه‌ها و رویکردهای خاصی وجود دارد، مثلاً از یکسو تأثیر علل محیطی در جامعه بررسی می‌گردد به عنوان مثال فقر و طلاق و از سوی دیگر تأثیر نظام سیاسی، رژیم سیاسی، رفتار حکام بر افزایش جرم تحلیل و بررسی می‌شود.

قطعی قلمداد نمود که مبتنی بر وحی الهی بوده و توسط حافظان وحی علیهم آلا ف تحیت و السلام بالفعل یا قول تفسیر و تبیین شده باشند.

جرم شناسی نمی تواند عدالت گرایانه باشد، زیرا جرم پدیده ای نسبی است و علت آن از زمانی به زمان دیگر تغییر می کند و همچنین از مکانی به مکان دیگر متفاوت است. پس دیدگاه های تبیین کننده اش نسبی است و اشتباه است که بگوئیم این نظریه غلط است و بقیه درست است.^۱

در این وجیز ناچیز بر خود واجب می دانم از تمامی استادان بزرگوارم که از خرمن فضلشان خوشه ای چیده ام سپاسگزاری نمایم که من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق؛ همچنین از زحمات بی وقفه و ستودنی استاد بزرگوار جناب آقای دکتر علی حسین نجفی ابرند آبادی که به حق پدر جرم شناسی در کشور ما هستند تقدیر ویژه بنمایم. پر واضح است که این تالیف به زور و امداد فعالیت های تحقیقی ارزشمند و تقریرات مستطاب معظم له در دوره های تحصیلی و پژوهشی و مراکز علمی مختلف می باشد. همچنین از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر محمد آذری که ما را با الفبای جرم شناسی آشنا نمود بسیار سپاسگزارم. همچنین از جناب آقای دکتر سید عباس حسینی نیک مدیر محترم انتشارات مجد که متقبل زحمات طبع این تالیف شدند کمال تشکر را دارم.

در پایان بر روح پر فتوح پدرم در جنت مدینه و بر دستان پر مهر مادر فداکارم بوسه می زنم و زحمات و تلاش های همسر دانشمند و مهربانم سرکار خانم دکتر اکبری رومنی که خود از دانشیان حقوق هستند را ارج نهاده و به واسطه صمیمی خود را برای ایجاد کانونی آرام و سرشار از مهر و عاطفه تقدیمش می کنم.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

علیرضا بلاتی

۱- علل جرم متعدد است و نظریه های جرم شناسانه فراگیر هستند و هیچ کدام قطعی نیستند. چون جرم پدیده ای نسبی است و نظریه های آن نیز نسبی هستند. یعنی ممکن است اگر در شهری و مکانی در یک زمان یک نظریه حاکم باشد در حالیکه در زمان دیگر، نظریه دیگری حاکم بوده است. چون نیازها و توقعات و انسانها و امور دیگر عوض شده است.